

АНТИКОРУПЦІЙНІ СУДИ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

ANTI-CORRUPTION COURTS: A COMPARATIVE LEGAL ANALYSIS

Налуцишин В.В., д.ю.н., професор,
професор кафедри кримінального права та процесу

Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

Налуцишин В.В., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри кримінального права та процесу

Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

Проблеми протидії корупції торкаються всіх сфер суспільства і держави. Усі учасники світової спільноти вивчають, розробляють та впроваджують нові правові інститути, покликані підвищити ефективність заходів щодо протидії корупції. Однією з таких новел стали спеціалізовані антикорупційні суди, покликані максимально швидко, якісно та неупереджено вирішувати справи корупційної спрямованості.

Стаття присвячена вивченню міжнародного досвіду формування та функціонування антикорупційного суду у зарубіжних країнах. Розглядаються поняття та класифікація спеціалізованих антикорупційних судів та результати діяльності антикорупційної юстиції у різних країнах.

За критерієм місця в суддівській ієрархії та ступенем автономності наголошено на чотирьох основних моделях організаційної структури антикорупційних судів: 1) одноосібний суддя; 2) спеціалізований антикорупційний суд; 3) антикорупційні суди змішаного типу; 4) модель універсального паралельного суду. Досліджуються питання ролі та місця антикорупційних судів, а також основні аргументи їх створення у зарубіжних країнах. Констатовано, що при створенні спеціалізованих антикорупційних судів наголошується на трьох основних причинах: ефективність, неупередженість та висока кваліфікація суддів. Однією з причин запровадження антикорупційних судів у деяких країнах є прискорення термінів розгляду справ даної категорії. Аналізуються причини недостатньої ефективності їх функціонування. Засвідчено, що у більшості випадків мети для досягнення, яких було створено антикорупційні суди, не досягнуто в повному обсязі. Резюмується, що ефективність роботи зазначених судів залежить від багатьох факторів. Відзначено, що попри те, що спеціалізовані антикорупційні суди створені та діють у низці країн, питання про їх доцільність та ефективність залишається відкритим.

Ключові слова: правосуддя, антикорупційні суди, спеціалізовані суди, судді, юрисдикція, корупція, кримінальне покарання, відповідальність, неупередженість.

The problems of combating corruption affect all spheres of society and the state. All participants of the global community are studying, developing and implementing new legal institutions designed to increase the effectiveness of anti-corruption measures. One of these novelties was specialized anti-corruption courts, designed to resolve corruption-oriented cases as quickly, qualitatively and impartially as possible.

The article is devoted to the study of the international experience of the formation and functioning of the anti-corruption court in foreign countries. The concepts and classification of specialized anti-corruption courts and the results of anti-corruption justice in different countries are considered.

According to the criterion of the place in the judicial hierarchy and the degree of autonomy, four main models of the organizational structure of anti-corruption courts are emphasized: 1) a single judge; 2) specialized anti-corruption court; 3) anti-corruption courts of mixed type; 4) model of universal parallel court. The questions of the role and place of anti-corruption courts, as well as the main arguments for their creation in foreign countries, are investigated. It was established that when creating specialized anti-corruption courts, three main reasons are emphasized: efficiency, impartiality and high qualification of judges. One of the reasons for the introduction of anti-corruption courts in some countries is to speed up the terms of consideration of cases of this category. The reasons for insufficient efficiency of their functioning are analyzed. It has been proven that in most cases, the goals for which the anti-corruption courts were created have not been fully achieved. It is summarized that the effectiveness of the work of these courts depends on many factors. It was noted that despite the fact that specialized anti-corruption courts have been established and operate in a number of countries, the question of their expediency and effectiveness remains open.

Key words: justice, anti-corruption courts, specialized courts, judges, jurisdiction, corruption, criminal punishment, responsibility, impartiality.

В умовах сучасності найважливішим критерієм ефективності функціонування будь-якої держави є рівень корупції, тому при розробці пріоритетних напрямків модернізації системи політичного управління обов'язково плануються заходи боротьби із нею. Однак не всі антикорупційні заходи дають очікуваний ефект та рівень корупції, наприклад у нашій країні, залишається стабільно високим. Так, за результатами оцінювання рівня корумпованості країн і регіонів світу, у 2021 році в Індексі сприйняття корупції міжнародної організації Transparency International Україна посіла 122-ге місце зі 180 країн, що досліджувалися (32 бали зі 100 можливих) [1].

Суспільством не сприймаються зусилля нині існуючої правоохоронної системи щодо боротьби з корупцією. Тотальна недовіра населення до сучасної судової системи в Україні, підриває авторитет винесених судом у справах про корупцію рішень та не легітимізує їх. Впродовж останнього десятиліття рівень корупції в Україні стабільно залишається надзвичайно високим. Поодинокими є факти притягнення до кримінальної відповідальності осіб, що займають найвідповідальніші посади в державі.

Очевидним є те, що формування професійної та незалежної судової влади є одним із ключових завдань для України.

Проблеми антикорупційного судочинства України досліджували О. Пархоменко-Куцевіл, О. Меньяйлов, К. Ростовська, Я. Юрчишин, М. Костецький, О. Безпалова, В. Гапотій та інші науковці.

Для вітчизняної юридичної науки та практики особливо актуальним є досвід боротьби з корупцією найвищих чиновників. Зокрема, одним із елементів антикорупційного реформування є інститут антикорупційного правосуддя. Наявність у країні дієвого механізму протидії корупційним правопорушенням є однією із умов членства України в Європейському Союзі. А вказаний механізм неможливий без існування спеціального антикорупційного суду.

У зв'язку з цим доречним є звернення до міжнародного досвіду формування антикорупційних систем та аналіз конкретних заходів, що на практиці демонструють свою дієвість.

Проблеми та сумніви щодо спроможностей діючих судів ефективно боротися з корупцією спонукали деякі країни розвивати спеціалізовані антикорупційні інститути. Створення спеціалізованих судових органів стає дедалі поширенішою рисою національних стратегій боротьби з корупцією.

Найважливішим аргументом на користь створення спеціальних антикорупційних судів є необхідність

підвищення ефективності в оперативному вирішенні корупційних справ. У деяких країнах створення цих судів було пов'язане із занепокоєнням щодо здатності судів загальної юрисдикції неупереджено розглядати корупційні справи і не зазнавати корупційного впливу.

Необхідно відзначити, що вперше спеціалізований антикорупційний суд був створений на Філіппінах в 1979 році і діє до теперішнього часу. На 2022 рік у світі антикорупційні суди діяли або перебувають у стадії формування спеціалізовані антикорупційні судові органи у 26 країнах.

У 2015 році М. Stephenson (професор права, Гарвард) та S. Schütte (старший радник U4 в Антикорупційному ресурсному центрі U4 (Норвегія) Інституту ім. Крістіана Міхельсена (СМІ) вперше провели комплексне дослідження («Спеціалізовані антикорупційні суди. Порівняльна картографія») існуючих антикорупційних спеціалізованих судів.

В дослідженні поняття «антикорупційний суд» трактується як суд, судді, підрозділи суду чи трибуналу, які спеціалізуються в основному (але не виключно) на розгляді справ про корупцію [2]. Вказані суди в зарубіжних судових системах можуть включатися в систему загальних судів у вигляді судів першої інстанції, які мають пріоритетну юрисдикцію у справах про корупцію, або одноосібних суддів, уповноважених розглядати лише такі справи у місцевих судах загальної юрисдикції. Спеціалізовані суди (або квазісуди), як правило, діють на основі колегіальності, поряд з професійними суддями в них, до складу входять представники громадських організацій, асоціацій чи спеціалісти відповідної галузі. Зустрічаються змішані суди, що функціонують як суди першої інстанції при розгляді справ про корупцію та як апеляційні суди – при розгляді інших категорій справ, а також системи універсальних антикорупційних судів.

Варто відзначити, що особливості формування антикорупційних судів, залежать від моделі, обраної державою. Як правило, для відбору суддів застосовуються спеціальні процедури: претенденти складають іспит на наявність знань та практичних навичок у сфері права та проходять психологічне тестування, потім – спеціальну перевірку на чесність та неупередженість (перевірку джерел походження майна, перевірку на вразливість у плані шантажу чи інших форм неналежного впливу та ін.). У ряді держав система формування антикорупційних судів аналогічна до процедури відбору суддів апеляційних судів. Призначення суддів здійснюється главою держави або спеціально створеними радами, до складу яких входять представники різних гілок влади, громадськості.

М. Stephenson та S. Schütte, дослідивши діяльність спеціалізованих антикорупційних судів у 20 країнах, класифікували вказані суди (за критерієм їх місця в судовській ієрархії та ступенем автономності) наступним чином:

1) *одноосібний суддя*, який призначається або уповноважений на розгляд справ про корупцію у загальних місцевих судах (при цьому процес оскарження рішень залишається таким самим, як і для всіх інших справ);

2) *спеціалізований антикорупційний суд*, який є судом першої інстанції у справах про корупцію (апеляційні скарги розглядаються у Верховному суді);

3) *антикорупційні суди змішаного типу*: суд може функціонувати як суд першої інстанції при розгляді деяких (найважливіших) справ про корупцію та як апеляційний суд при розгляді інших справ, що розглядаються в першій інстанції загальними місцевими судами (апеляційні скарги на рішення такого антикорупційного суду подаються до Верховного суду);

4) *модель універсального паралельного суду*, коли система антикорупційних судів включає як суди першої інстанції, так і апеляційні суди [2].

Одноосібно судді розглядають справи про корупцію у загальних місцевих судах в Кенії та Бангладеш.

Спеціалізовані суди першої інстанції діють у Хорватії та Словаччині. Спеціалізований суд Словаччини окрім корупційних розглядає та інші віднесені до його юрисдикції тяжкі злочини, такі як тероризм, злочини проти власності, відмивання грошей та ін. У Хорватії діють суди з протидії корупції та організованій злочинності; до їхньої компетенції віднесені справи про торгівлю людьми, грабежі та інші тяжкі злочини. Спеціалізовані суди першої інстанції також діють у Сенегалі, Пакистані, Непалі, Камеруні та Бурунді.

Суди змішаного типу створені в Уганді, Ботсвані, Палестині, Таїланді, Танзанії, Мексиці та на Філіппінах. *Універсальні антикорупційні суди* досить ефективно працюють в Афганістані, Індонезії та Малайзії, де рівень корупції знизився з початку їхнього функціонування на кілька пунктів.

В наукових дослідженнях зарубіжних вчених висвітлюються деякі з ключових проблем і компромісів, які необхідно враховувати при формуванні різних типів спеціалізованих антикорупційних судів. При створенні спеціалізованих антикорупційних судів наголошується на трьох основних причинах: ефективність, неупередженість та висока кваліфікація суддів.

Однією з причин запровадження антикорупційних судів у деяких країнах (Хорватія, Камерун, Палестина та Уганда) є прискорення термінів розгляду справ даної категорії. Необхідність прискорення термінів розгляду справ корупційного спрямування обумовлена тим, що такі затримки розгляду подібних справ загрожують підірвати довіру громадськості. Крім того, суттєві затримки у розгляді справ вказаної категорії збільшують ризик надання неправомірного впливу обвинувачених або їх спілків на свідків, фальсифікації доказів, а також здійснення інших дій, які можуть перешкодити об'єктивному та неупередженому розгляду справ.

З метою прискорення термінів розгляду справ корупційного спрямування у законодавстві низки країн передбачено спеціальні терміни. Так, суд по боротьбі з корупційними злочинами в Палестині відрізняється особливо жорсткими термінами: цей суд повинен заслухати будь-яку справу, яка надійшла на розгляд і винести рішення протягом 10 днів після слухання, з допустимим відстроченням не більше 7 днів.

Суттєве значення для оцінки ефективності діяльності антикорупційного суду має його місце в національній системі правосуддя, а також залучення суддів до розгляду інших категорій справ. Так, наприклад, у Бангладеш, деякі призначені «спеціальні судді» розглядають справи корупційного спрямування, а також беруть участь у розгляді інших кримінальних справ, не пов'язаних з корупцією. При цьому, фактичне навантаження суддів не знижується, вони залишаються перевантаженими і нездатними забезпечити своєчасний розгляд корупційних справ.

Окрім зменшення строків розгляду корупційних справ, однією з основних причин створення спеціалізованого суду є неупередженість та незалежність суддів. Основне завдання при створенні подібного суду та формуванні судовського корпусу – розробка дієвих механізмів відбору суддів, які зможуть гарантувати їхню повну незалежність, неупередженість та об'єктивність. М. Stephenson, зазначає, що у Словаччині одним із аргументів за наділення Спеціального кримінального суду (СКС) повноваженнями розглядати серйозні справи про корупцію було занепокоєння тим, що регіональні еліти (та кримінальні елементи) могли втручатися або іншим чином впливати на судові рішення регіональних судів; тоді як СКС, будучи національним судом у столиці, буде менш сприйнятливим до цієї проблеми [3]. S. Schütte вказує, що найбільш дієвий механізм відбору суддів,

що забезпечує їх неупередженість та незалежність, має місце в Індонезії [4].

Крім вищевикладених причин, як обґрунтування необхідності створення спеціалізованого антикорупційного суду вказують – бажання створити суддівський корпус, який вирізняється високою кваліфікацією, саме щодо справ корупційної спрямованості. Найчастіше такі справи є досить складними, які містять кілька епізодів скоєння злочинів, широку мережу співучасників та інших залучених осіб, особливо пов'язані зі складними фінансовими операціями чи складними схемами.

Проведений порівняльно-правовий аналіз досвіду формування та функціонування антикорупційного суду у зару-

біжних країнах, дозволяє сформулювати дане поняття як самостійний спеціалізований суд, або структурний підрозділ суду, який значною мірою спеціалізується на розгляді та вирішенні корупційних злочинів і правопорушень, а також пов'язаних з ними відносин.

Відзначаємо, що незважаючи на те, що спеціалізовані антикорупційні суди створені та діють у низці країн, питання про їх доцільність та ефективність залишається відкритим. Ефективність роботи зазначених судів залежить від багатьох факторів і не варто розглядати створення спеціалізованого антикорупційного суду як панацею від корупції. Звісно ж, питання спеціалізованих антикорупційних судів вимагає свого подальшого дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Індекс сприйняття корупції – 2021. Transparency International – Ukraine. URL : <https://ti-ukraine.org/research/indeks-spryinyattya-koruptsiyi-2021/> (дата звернення: 26.10.2022).
2. Stephenson M.C., Schutte S.A. 2016. Specialised anticorruption courts: A comparative mapping . U4 Anti-Corruption Resource Centre, Chr. Michelsen Institute. U4 Issue. Dec. № 7. 36 p. URL: <https://www.cmi.no/publications/file/6030-specialised-anti-corruption-courts.pdf> (дата звернення: 26.10.2022).
3. S. Schütte, Specialised anti-corruption courts: Indonesia. URL: <https://www.u4.no/publications/specialised-anti-corruption-courts-indonesia> (дата звернення: 26.10.2022).
4. Stephenson, M. 2016. Specialised Anti-Corruption Courts: Slovakia U4 Brief 2016:2. URL: <https://www.u4.no/publications/specialised-anti-corruption-courts-slovakia> (дата звернення: 26.10.2022).